

програмою навчання, на другім можливе встановлення більш амбітних цілей навчання, які можуть досягнути учні під час виконання авторських програм навчання.

До перспективних напрямів досліджень у даній сфері вважаємо за доцільне вивчити зміст нормативних основ Державного стандарту в сфері фізичної культури і спорту в системі вищої освіти Польщі.

**Список використаних джерел і літератури / References:**

1. O wychowanie fizycznym, Ministerstwo Edukacji Narodowej «Biblioteczka Reformy», Warszawa 2000 – 26 s. / A physical education, the Ministry of Education «Library reforms», Warsaw 2000 – 26 p. [in Polish]
2. Bielski J. *Metodyka wychowania fizycznego i zdrowotnego: podręcznik*. Krakow: Oficyna Wydawnicza «Impuls», – 2005 – 362 s. / Bielski, J. *Methodology of physical education and health: manual*. Krakow: Oficyna Publishing House «Pulse», – 2005 – 362 p. [in Polish]
3. Standart osiągnięć uczniów z wychowania fizycznego, Ministerstwo Edukacji Narodowej «Lider» 2000 nr. 2, s. 3–11. / Standart achievements uczniów of wychowania physical, Ministry of Education «leader» of 2000, No. 2, pp. 3-11. [in Polish]
4. Bronikowski M. Hierarchia celów operacyjnych w opinii nauczycieli wychowania fizycznego, *Roczniki Naukowe AWF Poznan* 2005 – nr. 54, s. 9–25. / Bronikowski M. hierarchy operational purposes in the opinion of teachers fizycznrgo, *Scientific Annals of AWF Poznan* 2005 – no. 54, pp. 9-25. [in Polish]
5. Maszczak T. *Educacja fizyczna w nowej szkole: podręcznik dla studentów wychowania fizycznego* / T. Maszczak. – Warszawa: AWF, 2013. – 183 s. / Maszczak T. *physical Educacja the new school: manual for students of physical education* / T Maszczak. – Warsaw: AWF, 2013. – 183 p. [in Polish]
6. Cendrowski Z. Nowa podstawa programowa wychowania fizycznego i edukacji zdrowotnej na ogólniejszym tle problemów cywilizacyjnych i zdrowotnych / Z. Cendrowski // *Kultura fizyczna – Warszawa*. AWF, 2009 – № 5-6. – S. 1–13. / Cendrowski Z. new core curriculum of physical education and health education to the broader background of problems of civilization and health / Z Cendrowski // *Physical training – Warsaw*. AWF, 2009 – № 5-6. – pp. 1–13. [in Polish]
7. Maszczak T. O kształceniu nauczycieli wychowania fizycznego. W: J. Nowocien (red.) *Spoleczno-edukacyjne oblicza wspolczesnego sportu i olimpizmu. Sprawnosć fizyczna dzieci i mlodziezy*. AWF, PAOI, Fundacja «Centrum Edukacji Olimpijskiej» Warszawa 2009. – s. 47–57. / Maszczak T. on training of physical education teachers. IN: Nowocień J. (eds.) *Socio-educational face of the modern sport and Olympism. Physical fitness of children and young people*. AWF, PAOI Foundation «Olympic Education Center» Warsaw 2009 – pp. 47–57. [in Polish]

Дата надходження статті: «1» серпня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «4» вересня 2015 р.

**Рецензенти:**

Діденко О. – доктор педагогічних наук, професор

Гасюк І. – доктор наук з державного управління, професор

**Мозолєв Олександр** – доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент, e-mail: mozoliev64@mail.ru.

**Mozolev Oleksandr** – assistant professor of the department of theory and methodology of physical culture and valeology of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of pedagogics, assistant professor, e-mail: mozoliev64@mail.ru.

**УДК 378.001 (045)**

**НАДІЯ МОТРУК**

*завідувач відділення*

*(Україна, Чернівці, Педагогічний коледж*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича)*

**NADIJA MOTRUK**

*head of the department*

*(Ukraine, Chernivtsi, Pedagogical colledge of Chernivtsi Yurii Fedkovych National University)*

**Підручник як елемент дидактичного забезпечення початкового навчання в Польщі**  
**Textbook as an Element of Didactic Providing of Primary Education in Poland**

У статті здійснено аналіз основних нормативно-правових документів Польщі періоду 1999-2009 років, в яких іде мова про різні види дидактичного забезпечення початкової освіти в Польщі і, зокрема, підручник як основний елемент дидактичного супроводу навчально-виховного процесу на етапі ранньої шкільної освіти. Зокрема, представлено дефініційне розуміння поняття «шкільний підручник», дидактичні вимоги до його створення (відображення сучасного стану

наукового знання, відповідність дидактичного апарату досягненням сучасної методичної науки, врахування вікових особливостей учнів, відповідне естетичне оформлення), проаналізовано процес допущення для шкільного використання підручників та інших допоміжних дидактичних матеріалів, розглянуто нормативно-правові документи, що стосуються шкільного підручника в електронному вигляді.

**Ключові слова:** шкільний підручник, нормативно-правовий документ, рання шкільна освіта, дидактичне забезпечення, електронний підручник.

*The article analyzes the main legal documents of Poland of the period of 1999-2009 concerning different kinds of didactic providing of primary school in Poland and, in particular, textbook as the main element of didactic maintenance of educational process in the early stage of school education. In particular, it represents definitional understanding of the term «school textbook», didactic demands to its creation (reflection of the modern state of scientific knowledge, accordance of the didactic apparatus of the study of methodological science, taking into consideration age peculiarities of pupils, proper aesthetic design), the process of approval for school use of textbooks and other subsidiary didactic materials has been analyzed, legal documents, relating to the school textbook in the electronic form have been examined.*

**Key words:** school textbook, legal document, early school education, didactic providing, electronic textbook.

*Постановка проблеми у загальному вигляді...* Суспільно-економічні та демографічні зміни, що відбулись у польському суспільстві впродовж останніх десятиліть ХХ століття, акцентували увагу науковців, педагогів-практиків, менеджерів освіти на кількох важливих аспектах в освітянській галузі, які вимагали переосмислення та рішучих змін. Вони, власне, стали однією із основних причин реформування системи освіти Польщі наприкінці минулого століття й основою її подальшого розвитку.

Згідно закону від 8 січня 1999 року «Положення, які впроваджують реформу шкільного устрою» [7] та Розпорядження Міністра Народної Освіти від 15 лютого 1999 року у справі програмної основи загальної освіти [2], в освітянську дійсність початкового навчання Польщі запроваджено систему інтегрованого навчання, яка реалізується на першому етапі ранньої шкільної освіти (I-III класи початкової школи).

Як зазначається у Додатку 1 до вище згаданого Розпорядження, освіта на цьому етапі є поступовим переходом від дошкільного виховання до освіти, що здійснюється в шкільній системі та має інтегрований характер. Навчальні заняття веде вчитель (вчителі) відповідно до розробленого ним плану, пристосовуючи час занять і перерви до активності учнів. Вчитель (вчителі) повинні проводити заняття таким чином, щоб зберегти цілісність навчання і забезпечити вдосконалення базових умінь.

Одним із пріоритетів реформування початкової школи стала всебічна підтримка індивідуального розвитку дитини, щоб вона була готова по мірі своїх можливостей до життя у згоді з іншими людьми, природою і самою собою. Найважливішою особою, яка здійснюватиме всі зазначені цілі є, звичайно, вчитель. Однак, щоб виконувати свої обов'язки, він повинен володіти ефективними знаряддями, якими буде підтримувати дитину у процесі її навчання. Таким засобом, основним з-поміж інших, є шкільний підручник, який покликаний постачати інформацію, впорядковувати знання про світ та формувати інтереси і різноманітні уміння молодшого школяра.

*Аналіз досліджень і публікацій...* Проблему теорії підручника для початкової школи та практику його використання в початковій школі досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені В.Безпалько, М.Ващуленко, Л.Занков, Я.Кодлюк, В.Паленко, С.Романюк, О.Савченко, М.Холодна та ін. Проблема підручника, його ролі і значення, специфіка конструювання та оцінювання знайшла широке зацікавлення серед значного кола педагогів – теоретиків і практиків. Зокрема, на вагомому роль і значення підручника в ранній шкільній освіті Польщі вказують праці В.Оконя, І.Адамека, Е.Залевської, М.Дрост, Й.Скшипчака та багатьох інших.

*Формулювання цілей статті...* Метою статті є дослідження нормативно-правного регулювання створення і використання підручників для початкового навчання у системі інтегрованої ранньої шкільної освіти в Польщі.

*Виклад основного матеріалу...* Одним з перших нормативно-правових документів, який у процесі реформування системи освіти покликаний був регулювати особливості дидактичного забезпечення освітнього процесу на етапі загальної освіти (і ранньої освіти в тому числі), стало Розпорядження Міністра народної освіти і спорту від 15 лютого 1999 року у справі допущення до шкільного користування програм навчання з галузі загальної освіти та умов і способу допущення до шкільного використання підручників та рекомендованих дидактичних засобів [3].

У даному документі передусім чітко визначено конкретні види дидактичного забезпечення

навчально-виховного процесу на етапі загальної освіти, до яких віднесено: навчальну програму, шкільний підручник та інші дидактичні засоби.

У свою чергу, шкільний підручник (§ 3), призначений для загальної освіти, повинен містити систематичну презентацію змісту навчання, що виражена в програмній основі, описаного зокрема як предмет, предметний блок, інтегроване навчання або навчальна стежина, а також дидактичний апарат, що полегшує самостійну пізнавальну діяльність учня. Підручник повинен бути підготовлений для даного класу (класів) або навчального етапу.

У якості шкільного підручника для загальної освіти можна використати також книгу, призначену для учня, що допомагає реалізації цілей, визначених у програмній основі, та укладену відповідно до програми навчання і рекомендованої для шкільного користування.

Розпорядження Міністра народної освіти і спорту від 5 лютого 2004 року «У справі допущення до шкільного користування програм дошкільного виховання, програм навчання і підручників, а також відміни допущення» [4] дещо уточнює дефініцію шкільного підручника, окреслюючи вимоги, яким повинен відповідати. Зокрема, підручник, призначений для загальної освіти:

- 1) є правильним з методичної, дидактичної, виховної, мовної точки зору, якщо він:
  - а) враховує актуальний стан наукового знання, в тому числі методичного;
  - б) пристосований до даного рівня навчання, насамперед з точки зору ступеня складності, форм переказу, відповідного підбору понять, назв, термінів і способу їх пояснення;
  - в) містить матеріал речовий та ілюстраційний, відповідний представленому змісту навчання;
  - г) має логічну і суцільну конструкцію;
- 2) містить обсяг матеріалу речового та ілюстрацій, що відповідає кількості годин, передбачених у рамковому плані навчання на інтегроване навчання або навчання даного предмету;
- 3) містить дидактичні засоби, що активізують і мотивують навчальну діяльність учнів;
- 4) дає можливість учням набути умінь, визначені в програмній основі загальної освіти;
- 5) містить зміст, відповідний до правових положень та ратифікованих міжнародних угод;
- 6) має естетичне графічне оформлення;
- 7) не містить рекламних матеріалів, окрім інформації про навчальні видання (§ 3, п.1).

Важливо зазначити, що реформа освіти від 1999 року дала змогу педагогам – теоретикам і вчителям практикам самостійно готувати і використовувати навчальні програми та підручники для інтегрованого навчання в початковій школі.

Так, Розпорядження Міністра народної освіти і спорту від 15 лютого 1999 року в справі допущення до шкільного користування програм навчання з галузі загальної освіти та умов і способу допущення до шкільного користування підручників і рекомендованих дидактичних засобів, визначаючи умови допущення до шкільного користування підручників та інших дидактичних засобів, встановило, що допускає шкільний підручник або рекомендує дидактичний засіб для використання в навчальному процесі Міністр у справах освіти і виховання відповідно до заявки особи фізичної чи юридичної або організації, що не володіє юридичним статусом (§ 4, п.1, § 13).

Умовою допущення для шкільного вжитку підручника або допоміжної навчальної книги, з одного предмету, інтегрованого навчання, навчальної стежини є наявність чотирьох позитивних кваліфікаційних рецензій:

- 1) трьох рецензій, що містять оцінку методичного вмісту, в тому числі оцінку ілюстративного матеріалу; дві з них повинні містити також оцінку дидактичної придатності відповідно для даного класу (класів) або навчального етапу,
- 2) однієї рецензії, що містить оцінку мовної правильності підручника або допоміжної навчальної книги (§ 10).

Після позитивної рекомендації, або ж допущення до шкільного використання, як зазначається у § 16, шкільні підручники і дидактичні засоби, допущені або рекомендовані для використання в навчальному процесі, вносяться для переліку: підручників для загального навчання, допущених для шкільного користування (п.1), допоміжних книг для дошкільних відділів, рекомендованих до шкільного користування (п.5), дидактичних засобів для загального навчання, рекомендованих для шкільного користування (п.6).

Станом на 1999 рік справа допущення підручників і дидактичних засобів для шкільного використання була повністю централізована. Однак перші спроби децентралізації управління освітою у сфері дидактичних засобів здійснено у тому ж Розпорядженні. Зокрема, у § 19 зазначається, що у школі можуть застосовуватись експериментальні шкільні підручники, не внесені до переліку шкільних підручників для шкільного користування, якщо їх впровадження відбувається відповідно до положень, що визначають принципи й умови здійснення інноваційної та експериментальної діяльності.

У дидактичному процесі можуть також використовуватись дидактичні засоби не внесені до

переліків, про які йдеться в § 16 п. 6 і 7, якщо їх застосування не загрожує безпеці та здоров'ю учнів і вони сприяють реалізації завдань школи.

Розпорядження Міністра народної освіти від 8 червня 2009 р. [6] не вносить принципових змін у процедуру допущення для шкільного використання підручників, допущених розпорядженням Міністра народної освіти від 6 січня 2009 року. Проте у ньому зазначається, що методично-дидактичну рецензію на підручник, призначений для навчання сучасної іноземної мови у ранній шкільній освіті (інтегрованому навчанні) будуть видавати експерти у сфері даної сучасної іноземної мови (§ 10 п. 4). Крім того, у § 12 п. 3 вводиться положення, відповідно до якого заява про допущення до шкільного користування підручника, призначеного для загальної освіти, повина містити також інформацію про те, що він базується на новій програмній основі загальної освіти, окресленій у Розпорядженні Міністра народної освіти від 23 грудня 2008 р. «У справі програмної основи дошкільного виховання та загальної освіти в окремих видах шкіл», або використовує попередню програмну основу загальної освіти, яка була окреслена у відповідному Розпорядженні Міністра народної освіти від 26 лютого 2002 року.

Найсуттєвішою зміною, введеною Розпорядженням Міністра народної освіти від 6 січня 2009 р., вважаємо допущення до використання шкільного підручника в електронній формі (§ 9, § 10 п. 10 і § 13 п 3) [5].

Необхідно зазначити, що тлумачення поняття «електронний підручник» не є однозначним і на даний момент дефініюється різними способами (електронна книга (e-book), мультимедійний підручник, гіперкнижка). Ним є зміст навчання, записаний в електронній формі, можливий для відтворення за допомогою комп'ютера або інших переносних засобів та спеціальної програми. Відмінність способів розуміння виявляється у додаванні до тексту мультимедійних елементів, а також оснащення системою навігації і пошуку.

Зазвичай приймається, що e-book є простим перенесенням класичної друкованої книги у цифровий вигляд. Підручник у цифровому вигляді, збагачений мультимедійними посиланнями (файлами) і простими гіпертекстовими структурами, стає мультимедійним підручником. У свою чергу, гіперкнижка належить до групи електронних книг з рисами гіпертексту з усіма його наслідками – багатством і різноманітністю форм навігаційних і тематичних посилань.

З огляду на відсутність однозначної дефініції електронного підручника, у розпорядженні визначається тільки, що підручник може мати електронну форму, тобто може бути розміщений на інформатичному носії даних або в мережі Інтернет. Таким чином, допущенню для шкільного використання будуть підлягати електронні підручники, які є простим перенесенням класичної книги у цифровий вигляд (e-book), та мультимедійні підручники, в тому числі і ті, що мають властивості гіпертексту. Розпорядження зазначає, що підручник в електронній формі повинен відповідати таким же умовам, що й підручник у традиційній формі (паперовій), визначеним відповідно у § 6 – 8 розпорядження, і, окрім того, забезпечувати базові вимоги освітньої програми, тобто мати інструкцію для роботи з підручником, достатньо прозору систему навігації і пошуку, дуже добру читабельність та можливість роздрукування.

Виконання цих умов будуть оцінювати експерти, визначені Міністром у справах освіти і виховання, які дають оцінку підручника з методичної та дидактичної точки зору.

Спосіб допущення для шкільного використання підручників у електронній формі аналогічний до підручників у традиційній формі (§ 10-15 розпорядження). Однак до висновку про використання підручника в електронній формі необхідно додати екземпляр повного опрацювання підручника, розміщений на інформатичному носії даних. У такій же формі заявник буде передавати екземпляр повного опрацювання підручника кожному із визначених експертів.

Водночас у розпорядженні (§ 6) зазначається, що підручник, призначений до загальної освіти, може містити супровідні до нього допоміжні матеріали, призначені для учня, зокрема карти роботи, зошити вправ, мультимедійні матеріали. Такий підхід є відповіддю на численні пропозиції експертів підручників, призначених для ранньої шкільної освіти (інтегрованого навчання), і підручників для навчання іноземних мов, які зазвичай містять додаткові матеріали, призначені для учня, що становлять інтегральну частину «головного» підручника, а тому також повинні підлягати оцінюванню експертами.

*Висновки...* Отже, реформування початкової освіти в Польщі, зокрема у контексті положень нормативно-правових документів щодо дидактичного забезпечення першого етапу освітнього процесу, мало важливе суспільне значення. Передусім воно визначило провідну у період 1999-2009 р тенденцію децентралізації проектування навчально-виховного процесу. Надання педагогам-практикам можливості створювати авторські програми і підручники значно збільшило спектр пропозицій щодо дидактичного забезпечення навчального процесу, з'явилися сприятливі умови пристосування дидактичних засобів до потреб і можливостей учнів та вчителів із різних регіонів країни.

Проте зазначена децентралізація мала і свої мінуси. Зокрема, децентралізація проектування

навчально-виховного процесу в сфері дидактичного забезпечення призвела до того, що на освітньому ринку Польщі з'явилась велика кількість підручників – за період 1999-2009 років їх кількість перевищила 30 різновидів.

Крім того, впроваджені у 1999 році нові стандарти освіти не вказували точно обсягу знань, умінь і компетенцій, якими повинен володіти учень після завершення кожного етапу навчання, а містили лише перелік основних тем, з якими повинен ознайомитись учень. Така неточність спричинила ситуацію, в якій більшість підручників значно відрізнялись за змістом та навчальним навантаженням. І хоча у 2009 році ввійшла в дію нова Програмна основа, яка чітко визначила обсяг знань, умінь і компетенцій, якими повинен володіти учень на період завершення кожного етапу навчання, нові підручники й надалі відрізнялись один від одного способом інтегрування навчального змісту та інформативним навантаженням.

Тому у 2013 році здійснено спробу часткової централізації процесу проектування навчально-виховного процесу, в рамках якої Міністерство народної освіти після тривалих консультацій опублікувало пропозицію про створення єдиного підручника для 1 класу, який мав би використовуватись як обов'язковий в усіх навчально-виховних закладах. Підготовлений підручник має характер відкритої пропозиції, яка і надалі дає можливість її використання кожним учителем та має на меті скоріше інспірувати, аніж бути вимогою для безумовного виконання [1]. Вчитель може використати задуми, що містяться у підручнику, пристосовуючи їх до можливостей своїх учнів, поширювати, поглиблювати або ж упроваджувати власні задуми.

До перспективних напрямів у даній галузі вважаємо дослідження процесу використання шкільних підручників у системі інтегрованого початкового навчання в Польщі.

#### **Список використаних джерел і літератури / References:**

1. O podręczniku. Dla nauczycieli // wersja elektroniczna, dostępne na: <http://naszelementarz.men.gov.pl/category/dla-nauczycieli> / About the manual. For teachers // electronic version is available at: <http://naszelementarz.men.gov.pl/category/dla-nauczycieli> [in Polish]

2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego // Dz.U. 1999 nr 14 poz. 129. / The decree of the Minister of National Education of 15 February 1999. about the basics of the program General education // journal of laws of 1999 No. 14, POS. 129. [in Polish]

3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego programów nauczania z zakresu kształcenia ogólnego oraz warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego podręczników i zalecania środków dydaktycznych // Dz.U. 1999 Nr 14 poz. 130 / The decree of the Minister of National Education of 15 February 1999. about the conditions and mode of admittance for use in school curricula in the area of General education, as well as the conditions and mode of admittance for use in school textbooks and recommendations learning tools // journal of laws of 1999 No. 14, POS. 130 [in Polish]

4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 5 lutego 2004 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego programów wychowania przedszkolnego, programów nauczania i podręczników oraz cofania dopuszczenia // Dz.U. 2004 nr 25 poz. 220 / The decree of the Minister of National Education and Sport of 5 February 2004. on the issue of tolerance for school use of pre-primary education programmes, curricula and textbooks, as well as the abolition of the licensing // journal of laws 2004, No. 25, POS. 220 [in Polish]

5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 stycznia 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego programów wychowania przedszkolnego, programów nauczania i podręczników oraz cofania dopuszczenia // Dz. U. 2009, Nr 25, poz. 220 / The decree of the Minister of National Education of 6 January 2009. on the issue of tolerance for school use of pre-primary education programmes, curricula and textbooks, as well as the abolition of the licensing // journal of laws 2009, No. 25, POS. 220 [in Polish]

6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego programów wychowania przedszkolnego, programów nauczania i podręczników oraz cofania dopuszczenia // Dz.U. z 2009 r. nr 89, poz. 730 / The decree of the Minister of National Education of 8 June 2009. on the issue of tolerance for school use of pre-primary education programmes, curricula and textbooks, as well as the abolition of the licensing // journal of laws from 2009. No. 89, POS. 730 [in Polish]

7. Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego // Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96. / The act of 8 January 1999. Regulations of implementing the school reform // journal of laws of 1999 No. 12 POS. 96. [in Polish]

Дата надходження статті: «6» жовтня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «21» жовтня 2015 р.

#### **Рецензенти:**

Вихрущ В. – доктор педагогічних наук, професор  
Чепіль М. – доктор педагогічних наук, професор

**Мотрук Надія** – завідувач дошкільного відділення Педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: [nadijamotruk@ukr.net](mailto:nadijamotruk@ukr.net)

**Motruk Nadiia** – head of the pre-school department of Pedagogical college of Chernivtsi Yurii Fedkovych National University, e-mail: [nadijamotruk@ukr.net](mailto:nadijamotruk@ukr.net)